

Ն. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ «ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԸ ԵՎ ՌՈՒՍ ՓՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ»*

Փիտոլոթյունների ակադեմիայի հրատարակութեամբ լույս է տեսել Ն. Թումանյանի «Հովհաննես Թումանյանը և ոուս գրականութիւնը» աշխատութիւնը:

Գրախոսվող աշխատութիւնը սկսվում է «Թումանյանը հայ և ոուս ժողովուրդների բարեկամութեան մասին» գլխով, որտեղ հեղինակը հենվելով հայ մեծանուն գրողի՝ Արուստիանի Նվերված անավարտ աշխատութեան, 1912 թ. դրած «Երեկվան պատմութիւնը ու այսօրվան իրականութիւնը», 1913 թ. դրած «Կարելին և ցանկալին», «Միքայել Նալբանդյանի հիշատակին» հոդվածների և այլ նյութերի վրա ցույց է տալիս, որ Հովհ. Թումանյանը իր գրական գործունեութեան ողջ բնթացքում եղել է ոուս և հայ ժողովուրդների եղբայրական բարեկամութեան բոցաշունչ պրոպագանդիստն ու պաշտպանը: Յանկալի կլիներ, որ հեղինակը, հենվելով այդ հարցի վերաբերյալ Թումանյանի երկերում, նամականերում պարունակվող մեծ քանակութեամբ ասույթների վրա, ավելի խորը և բաղմալողմանիորեն լուսարաններ այդ հարցը: Եամանավանդ, հայտնի է, որ հայ մեծանուն բանաստեղծը հայ կուլտուրայի նշանավոր գործիչներից առաջիններից մեկն էր, որ ջերմորեն ողջունեց Հոկտեմբերյան սոցիալիստական Մեծ ռեւոլյուցիան, սովետական կարգերի հաստատումը Հայաստանում, հայ ժողովրդի ազատագրումը, նրա տնտեսական և հոգևոր վերածնունդը սերտորեն կապելով ոուս մեծ ժողովրդի հետ: Աշխատութեան «Ռուս գրականութեան նշանակութիւնը Թումանյանի մտավոր զարգացման գործում» գլխում ցույց է տրվում, որ Հովհ. Թումանյանի աշխարհայացքը, գրական-էսթետիկական հայացքները ձևավորվել են մի կողմից հայ գրականութեան, հայ ժողովրդական բանահյուսութեան, մյուս կողմից ոուս կլասիկ ռեալիստական գրականութեան բարերար ազդեցութեան տակ:

Գրքի հաջորդ գլխում ցույց է տրվում այն անգնահատելի դերը, որ խաղացել է ոուս գրականութեան խոշորագույն ներկայացուցիչ՝ Ա. Ս. Պուշկինը հայ ժողովրդի կուլտուրայի, մասնավորապես Հովհ. Թումանյանի գեղարվեստական ստեղծագործութեան զարգացման ու հարստացման գործում: Այդ ազդեցութիւնը այնքան ակներև է, որ ընդունված է ասել, որ հայ գրականութեան մեջ Թումանյանը կատարել է նույն դերը, ինչ Պուշկինը ոուս գրականութեան մեջ: Թումանյանը իր հերթին շատ բարձր էր գնահատում Պուշկինին, նրան համարելով «ազգային մեծ բանաստեղծ»: Աշխատութեան հեղինակը արդարացիորեն նշում է, որ Թումանյանը շնորհիվ իր արտակարգ տաղանդի, կարողացել է այդ ազդեցութիւնը «հալելով իր ոգևորութեան հնոցի մեջ», ստեղծել ինքնուրույն, ինքնատիպ և բարձրարժեք գեղարվեստական երկեր: Գրքի այդ գլխում հեղինակը բաղմալողմանիորեն պարզաբանում է Հովհ. Թումանյանի ասույթները գրականութեան ժողովրդայնութեան մասին, ցույց տալիս, որ Թումանյանը հայերեն լեզվի ու գրականութեան մեջ կատարել է նույնպիսի դեր, ինչպիսի դեր կատարել է Պուշկինը ոուսերեն լեզվի, գեղարվեստական խոսքի զարգացման բնագավառում: Հետաքրքրութեամբ ընթերցվում է նաև աշխատութեան «Թումանյանը և Լերմոնտովը» գլուխը, որտեղ հեղինակը վերլուծելով Լերմոնտովից հայ մեծանուն գրողի կատարած թարգմանութիւնները, ոուս հանճարեղ գրողի երկերից արված մեջբերումները, ցույց է տալիս, որ Թումանյանը շատ բարձր էր գնահատում Լերմոնտովին, անսահմանորեն սիրում նրա կլասիկ պոեզիան: Թումանյանի վերաբերմունքը դեպի Լերմոնտովը ցայտուն կերպով արտահայտված է նրա «Կովկասի մեծ որդեգիրը» հոդվածում, որի մեջ հայ անվանի գրողը շեշտում է, որ Լերմոնտովի պոեզիան միշտ էլ հարազատ է եղել կովկասի ժողովուրդների համար:

Աշխատութեան հեղինակը, այնուհետև, տալիս է Թումանյանի և մյուս ոուս առաջավոր գրողների միջև եղած գրական կապերի վերլուծութիւնը: Թումանյանը առանձնապես ընդգծում էր Լև Տոլստոյի վիթխարի նշանակութիւնը ոչ միայն ոուս, այլև համաշխարհային գրականութեան համար: «Ինչ լայն մտավոր հորիզոն ունի այդ մեծ ոուս վիպագիրն, այդ հանճարեղ մարդը, — գրում էր նա: Եվ այդ մտավոր հորիզոնն այնքան լայն է, անսահման, անժայրածիր, որպես Ռուսաստանի անվերջ ստեպաները, հարթ ու լայնատարած տափաստաններ...» (էջ 83):

Հեղինակը հիշատակում է այն մեծ հետաքրքրութիւնը, որ տածում էր Թումանյանը դեպի Մարսիմ Գորկու ստեղծագործութիւնը: Նա արդարացիորեն տեսնում է ընդհանուր

* Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Հրատարակչութիւն, Երևան, 1956, էջ 140:

և հարազատ շատ գծեր ուսումնական մեծ գրողի և թուամանյանի միջև: Նրանք երկուսն էլ հանուն գրականության ուսուցողական տրամադրությունների, ժողովրդայնության, անխնա պայքար էին մղում ղեկադեմոստական, անկուսակալ տրամադրությունների դեմ:

Աշխատության հաջորդ գլխում պարզաբանվում է ուսական հերոսական էպոսի նշանակությունը Հովհ. թուամանյանի գնահատմամբ: Հայ անվանի գրողը մեծ հիացմունքով էր խոսում ուսական էպոսի և նրա գյուղացական հերոսներ՝ Իգորի, Բլյա Մուրումցի, Սվյատազորի, Միկուլա Սելյանինովիչի մասին, նրանց մեջ տեսնելով ուսումնական ժողովրդի վեհ ու աղնիվ հոգեկան գծերի մարմնացումը: Նա գրում էր. «Ինչպես լայն է ու անսահման Ռուսաստանը, այնպես էլ լայն է ուսումնական մարդու հայացքը, նրա հոգին և բնավորությունը» (էջ 97): Թուամանյանը զգալի աշխատանք է կատարել ուսական բիբլիոնների, ժողովրդական հեքիաթների թարգմանության ու ղրանք հայ ընթերցողի սեփականությունը դարձնելու գործում: Հայ մեծանուն բանաստեղծը բացառիկ մեծ նշանակություն էր տալիս ժողովուրդների գրական կապերին: Նա ասում էր, որ բարձրագույն գրականությունը հանդիսանում է ոչ միայն տվյալ ժողովրդի կուլտուրականության ցուցանիշը, այլև հոգեկան բարձր կապ ժողովուրդների միջև: «Գրականության միջոցով,— գրում էր նա, հոգեկան կապ է հաստատվում հայ ու ուսումնական ժողովրդի միջև» (էջ 103):

Աշխատության հեղինակը կանգ է առնում նաև թուամանյանի ժամանակակից ուսումնական գրողներ՝ Վ. Գ. Կորոլենկոյի, Վ. Բրյուսովի և ուրիշների հետ հայ մեծանուն գրողի կապերի հարցի վրա: Հովհ. թուամանյանը ըստ արժանավուն գնահատել է Մ. Գորկու և Վ. Բրյուսովի նշանակալից գերը ուսումնական կապերի ամրապնդման գործում: Հայտնի է, որ ինքը՝ Բրյուսովը շատ բարձր է գնահատել թուամանյանին, նշելով որ նրա աստեղծագործության մեջ լսվում է ժողովրդի ձայնը, հանդես է գալիս հայ ժողովուրդը իր հույզերով և իմաստությամբ:

Աշխատությունը ավարտվում է «Թուամանյանը ուսումնական կապերի գրականության պրոպագանդիստ ու թարգմանիչ» գլխով, որի մեջ հեղինակը ցույց է տալիս Հովհ. թուամանյանի բացառիկ կարևոր դերը ուսումնական կապերի գրականության թարգմանության ու պրոպագանդիստ ասպարեզում: Հովհ. թուամանյանը գրականության մեջ մտել է նաև որպես ուսումնական գեղարվեստական երկերի հանճարեղ թարգմանիչ: Նա իրոք հասավ կատարելության թարգմանական արվեստի բնագավառում շնորհիվ իր թարգմանական մեծ տաղանդի: Հայ մեծանուն գրողը մեծ նշանակություն էր տալիս թարգմանական արվեստին, պահանջելով, տալ այնպիսի թարգմանություն, որի մեջ ղրգացվի բնագրի բույրն ու հրապուրյալը:

Ն. թուամանյանը իր «Հովհաննես թուամանյանը և ուսումնական կապերի գրականության» ուսումնասիրությամբ կատարել է շնորհակալ աշխատանք:

Ա. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Новая книга о Х. Кара-Мурзе*

До сих пор еще не только не создана научная история армянской музыкальной культуры, но даже отсутствуют работы, освещающие важнейшие этапы становления армянской музыки, глубоко раскрывающие творческую деятельность выдающихся армянских композиторов. С этой точки зрения отрадно отметить появление в печати в 1956 г. ряда интересных, содержательных работ — монографии «Комитас» А. Шавердяна, исследований — «Армянский музыкальный театр» Г. Тигранова и «Христофор Кара-Мурза и внедрение многоголосия в армянскую музыку» М. Мурадяна.

Музыковед М. Мурадян уже в течение долгих лет работает над вопросами, связанными с жизнью и творчеством известного армянского музыкального деятеля XIX века — Христофора Кара-Мурзы. Трудно переоценить значение выбранной исследователем темы. Х. Кара-Мурза в истории армянской музыки сыграл выдающуюся роль. С его именем фактически связано начало нового периода в армянской музыкальной культуре — периода становления новой национальной музыкальной школы. Расцвет армянской музыкальной классики, связанный с именами Комитаса, Спендиарова, Р. Меликяна, А. Тиграняна и некоторых других композиторов, был бы невозможен без той подготовительной работы, которую проделал Х. Кара-Мурза. В этом

* Ս. Մուրադյան, Քրիստափոր Կարա-Մուրզան և բարձրագույնության արժանատիությունը հայ երաժշտության մեջ, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1956: